

Φορέας Υλοποίησης	: ERA Romanian Institute of Magistracy
Τόπος Διεξαγωγής	: Bucharest
Ημερομηνία	: 22-23/4/2013
Τίτλος Σεμιναρίου	: The Charter of Fundamental Rights of the European Union in Practice: Seminar for Judges
Συμμετοχή	: Μαρία Δριβελέγκα, Πρωτοδίκης, Χρυσή Μουλλάκη, Ιωάννα Τσιάκα και Χριστίνα Χατζηδήμου, Πρωτοδίκες ΔΔ

Σχόλια

1. Γενικά:

Σκοπός του σεμιναρίου, που εντάσσεται σε μία σειρά σεμιναρίων χρηματοδοτούμενων από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και συγκεκριμένα από το πρόγραμμα “Fundamental Rights and Citizenship” της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ήταν η εξοικείωση των δικαστικών λειτουργών των κρατών – μελών με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την ερμηνεία του και τη σχέση του με το εθνικό δίκαιο και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Στο σεμινάριο συμμετείχαν δικαστές της πολιτικής και διοικητικής κατεύθυνσης της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Ελλάδας και της Κύπρου και οι εισηγήσεις έγιναν στην αγγλική και στη ρουμανική γλώσσα, με παράλληλη μετάφραση, από τους: **Sionaidh Douglas – Scott**, Καθηγήτρια του Ευρωπαϊκού Δικαίου και του Δικαίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, **Steve Peers**, Καθηγητή του Τμήματος Δικαίου του Πανεπιστημίου του Έσσεξ, **BeatriceAndresan**, καθηγήτρια Ευρωπαϊκού

Δικαίου στο Εθνικό Ινστιτούτο Ειρηνοδικών της Ρουμανίας, τ. Δικαστή, και **Roxana Rizoïu**, Δικαστή.

2. Το πρόγραμμα του σεμιναρίου περιλάμβανε τα ακόλουθα:

A. : Πρώτη ημέρα σεμιναρίου:

I. Εισήγηση από την καθηγήτρια **Sionadh Douglas – Scott** με θέμα «Ο ρόλος του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο νομικό πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η σχέση του με την εθνική έννομη τάξη». Στο πλαίσιο της εν λόγω εισήγησης, κατόπιν μίας ιστορικής διαδρομής σε σχέση με τη σύνταξη και τη νομική δεσμευτικότητα του Χάρτη, έγινε μία εκτίμηση των πλεονεκτημάτων αλλά και των «προβληματικών» χαρακτηριστικών των διατάξεων του Χάρτη, κατά την οποία δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση : 1) στο πεδίο εφαρμογής του Χάρτη στην έννομη τάξη των κρατών - μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) (σχ. το άρθρο 51), με παράθεση νομολογιακών παραδειγμάτων και 2) στη σχέση του Χάρτη με την ΕΣΔΑ. Περαιτέρω, έγινε μία ανασκόπηση της νομολογίας του Δικαστηρίου της ΕΕ επί υποθέσεων που σχετίζονται με το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη, μετά τη σύναψη της Συνθήκης της Λισσαβόνας (με την οποία ο Χάρτης κατέστη δεσμευτικός), και των πορισμάτων που εξάγονται από αυτή, κατά την οποία επισημάνθηκε η σημασία του Χάρτη ως πρωτογενούς δικαίου (που, ως εκ τούτου, υπερέχει των πράξεων του δευτερογενούς δικαίου της ΕΕ), καθώς και ότι πολύ συχνά χρησιμοποιείται για να ερμηνευθεί το δίκαιο της ΕΕ. Τέλος, έγινε μία συνοπτική παρουσίαση, μέσω νομολογιακών παραδειγμάτων, των διατάξεων του Χάρτη που αφορούν: α) στην προσωπική αξιοπρέπεια (άρθρα 1-5), β) στις θεμελιώδεις ελευθερίες (άρθρα 6-19) και γ) στην ισότητα (άρθρα 20-26).

II. Εισήγηση από τις **Beatrice Andresan**, και **Roxana Rizoïu** με θέμα «Η εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενώπιον των εθνικών αρχών : το πεδίο εφαρμογής του και η ερμηνεία του». Στο πλαίσιο της εν λόγω εισήγησης έγινε αναφορά στην υποχρέωση των εθνικών αρχών να σέβονται τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο Χάρτη, στη δυνατότητα για (κάθετη ή/και οριζόντια) άμεση εφαρμογή των δικαιωμάτων αυτών και στα όρια και στο εύρος του πεδίου εφαρμογής τους. Ακολούθησε μελέτη υποθέσεων με αντικείμενο τη δυνατότητα εφαρμογής ή όχι των διατάξεων του Χάρτη, με συμμετοχή των ακροατών του σεμιναρίου,

κατά την οποία οι τελευταίοι χωρίστηκαν τυχαία σε ομάδες, κάθε μία εκ των οποίων ανέλαβε να παρουσιάσει συνοπτικά μία υπόθεση εργασίας, προτείνοντας, παράλληλα, τις διατάξεις του Χάρτη που θα μπορούσαν να τύχουν εφαρμογής στη συγκεκριμένη περίπτωση.

III. Ακολούθησε εισήγηση από τον Καθηγητή **Steve Peers**, κατά την οποία έγινε παρουσίαση των δικαιωμάτων που κατοχυρώνονται στο Χάρτη, με ιδιαίτερη έμφαση σε αυτά που σχετίζονται με το έργο των πολιτικών και διοικητικών δικαστών: i) πρόσβαση στη δικαιοσύνη, ii) κοινωνικά δικαιώματα και δικαίωμα στην εργασία και iii) δικαίωμα στη χρηστή διοίκηση.

Το πρόγραμμα της πρώτης ημέρας του σεμιναρίου ολοκληρώθηκε με την προετοιμασία για τα workshops (εργαστήρια με ομαδική εργασία) που είχαν προγραμματιστεί για τη δεύτερη ημέρα του σεμιναρίου. Κατά την προετοιμασία αυτή διανεμήθηκαν στους συμμετέχοντες οι υποθέσεις εργασίας που θα συζητούντο την επόμενη ημέρα, έγινε χωρισμός τους σε μικρές ομάδες, με κριτήρια εθνικά και γλωσσικά και ανατέθηκε σε έκαστη εξ αυτών η επεξεργασία μίας εκ των ανωτέρω υποθέσεων, μέσω της επίλυσης συγκεκριμένων ζητημάτων που ανέκυπταν σε σχέση με την εφαρμογή ή όχι του Χάρτη εν πρώτοις, και, εν συνεχεία, με την επιλογή συγκεκριμένων διατάξεων αυτού που τύγχαναν ενδεχομένως εφαρμογής.

B. : Δεύτερη ημέρα σεμιναρίου:

Αφού δόθηκε χρονικό περιθώριο μισής ώρας για συνεννόηση μεταξύ των μελών έκαστης ομάδας των workshops, ένας εκπρόσωπος από κάθε ομάδα εισηγείτο επί των συγκεκριμένων ζητημάτων που είχαν τεθεί στην υπόθεση που είχε αναλάβει η ομάδα, με ελεύθερη συμμετοχή τόσο των λοιπών μελών της ομάδας όσο και των λοιπών συμμετεχόντων να τοποθετηθούν. Με τον τρόπο αυτό δόθηκε η ευκαιρία στους συμμετέχοντες να βιώσουν την πραγματικά αξιόλογη εμπειρία της συνεργασίας με δικαστές προερχόμενους από διαφορετικά νομικά συστήματα. Μετά το πέρας κάθε εισήγησης ακολουθούσε τοποθέτηση – σχολιασμός του καθηγητή **Steve Peers** (για τους αγγλόφωνους συμμετέχοντες) και της δικαστή **Beatrice Ramascanu** (για τους Ρουμάνους συμμετέχοντες) επί των ζητημάτων της υπόθεσης, με βάση και τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ακολούθησε εισήγηση των **Beatrice Andresan**, και **Roxana Rizoiu** με θέμα τη σχέση μεταξύ αφενός των διατάξεων του Χάρτη και αφετέρου των διατάξεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των

Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καθώς και των συνταγματικών διατάξεων των κρατών – μελών για τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Το σεμινάριο ολοκληρώθηκε με συζήτηση επί των ανωτέρω θεμάτων.

3. Πορίσματα :

Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθετήθηκε πανηγυρικά στις 7.12.2000 κατά την Διακυβερνητική Διάσκεψη της Νίκαιας (7-9 Δεκεμβρίου 2000) ως κοινή πολιτική διακήρυξη του Συμβουλίου, του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Επιτροπής. Απέκτησε, όμως, δεσμευτική ισχύ με την συνθήκη της Λισσαβόνας (2007), στο άρθρο 6 της οποίας αναφέρεται ότι ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων έχει την ίδια νομική αξία με τις Συνθήκες και τελικά τέθηκε σε ισχύ την 1^η-12-2009. Τα δικαιώματα του Χάρτη κατανέμονται σε έξι κεφάλαια και συγκεκριμένα στην αξιοπρέπεια, την ελευθερία, την ισότητα, την αλληλεγγύη, την ιθαγένεια και τη δικαιοσύνη, το δε κείμενό του είναι προχωρημένο και εμπλουτισμένο τόσο σε σχέση με την ΕΣΔΑ όσο και με το κεκτημένο της ΕΕ στα θεμελιώδη δικαιώματα, καθώς αναφέρεται σε μοντέρνους τομείς, όπως στη βιοηθική, την εμπορία των ανθρώπινων όντων, την προστασία των προσωπικών δεδομένων, το δικαίωμα στο άσυλο, κλπ.

Ένα καίριο ζήτημα αφορά στην εμβέλεια της δεσμευτικότητας του Χάρτη. Στο άρθρο 51 αυτού ρητά ορίζεται ότι οι διατάξεις του απευθύνονται στους θεσμούς, στα λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της ΕΕ, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη μέλη μόνο όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Αυτό σημαίνει ότι οι εθνικές αρχές όταν ενεργούν εκτός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της ΕΕ, δηλαδή όταν λειτουργούν στο πλαίσιο της εθνικής τους αρμοδιότητας, λαμβάνοντας μέτρα αμιγώς εσωτερικής πολιτικής (δεν υπάρχει δηλαδή κανένα στοιχείο κοινοτικότητας), δεν δεσμεύονται από τις διατάξεις του.

Ένα ακόμη καίριο ζήτημα είναι ο διαχωρισμός που γίνεται στο Χάρτη, κατά τρόπο όχι ιδιαίτερα σαφή, ανάμεσα στα δικαιώματα και στις αρχές που θεσπίζει. Ειδικότερα, στο άρθρο 52 ορίζεται ότι «οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη που περιέχουν αρχές μπορούν να εφαρμόζονται με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης και με πράξεις των κρατών μελών όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, κατά την άσκηση των αντίστοιχων

αρμοδιοτήτων τους». Βασικός στόχος της διάταξης αυτής είναι να διακρίνει τα «δικαιώματα», τα οποία προστατεύονται άμεσα, από τις «αρχές», η προστασία των οποίων απαιτεί τη νομοθετική ρύθμισή τους. Σύμφωνα με την κλασική θεωρία, τα δικαιώματα δημιουργούν υποκειμενικά αγώγυμα προνόμια, τα οποία ο ιδιώτης μπορεί να επικαλεσθεί ενώπιον του δικαστή και να ζητήσει προστασία τους, ενώ, οι αρχές έχουν ένα χαρακτήρα περισσότερο προγραμματικό και χρειάζονται νομοθετικά ή εκτελεστικά μέτρα για την εφαρμογή τους. Βέβαια, ο Χάρτης δεν προσδιορίζει σε μία λίστα ποιες διατάξεις εισάγουν αρχές, με συνέπεια να μην είναι εύκολα διακριτές οι διατάξεις που μπορούν να εξομοιωθούν με τα κλασικά δικαιώματα.

Επίσης, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση του Χάρτη με την ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, κατά το άρθρο 6 παρ. 2 της νέας ΣΕΕ « Η Ένωση προσχωρεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων». Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, όταν πλέον η συμφωνία επικυρωθεί από όλα τα κράτη μέλη, ότι η ΕΣΔΑ θα αποτελεί δίκαιο της ΕΕ και, ως εκ τούτου, αποκλειστικά αρμόδιο για την ερμηνεία της κατά την εφαρμογή της εντός της ενωσιακής έννομης τάξης θα είναι το ΔΕΚ (νυν ΔΕΕ). Από τα παραπάνω αρχίζει να διαφαίνεται το ενδεχόμενο μιας πιθανής σύγκρουσης δικαιοδοσιών ανάμεσα στα δύο Δικαστήρια, το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ, το οποίο αποτελεί, με βάση την ίδια την ΕΣΔΑ, το δικαιοδοτικό της όργανο, με δικαιοδοσία σε όλα τα ζητήματα που αφορούν στην ερμηνεία και την εφαρμογή της, αλλά και το αποκλειστικό όργανο επίλυσης των διαφορών που προκύπτουν από την ερμηνεία και την εφαρμογή της, με παράλληλη παραίτηση των συμβαλλόμενων μερών από την επίκληση ή την εγκαθίδρυση άλλων διαδικασιών επίλυσης διαφορών για τα ζητήματα αυτά (άρθρο 32 της Σύμβασης). Πάντως, η “συναρμοδιότητά” των δυο αυτών Δικαστηρίων όσον αφορά στην ερμηνεία της ΕΣΔΑ είναι πιθανόν να μην δημιουργήσει μελλοντικά ανταγωνισμό μεταξύ τους, αλλά σύγκλιση, στην περίπτωση που το ένα δικαστήριο θα προσπαθήσει να ευεργετηθεί από την εμπειρία και τη δογματική εξειδίκευση του άλλου.

Τέλος, ένα ακόμη ζήτημα που τίθεται είναι ότι μετά την προσχώρηση στην ΕΣΔΑ είναι πλέον δυνατόν μέσω της προσφυγής στο ΕΔΔΑ να ελεγχθεί η συμβατότητα ενός κανόνα ενωσιακού δικαίου (πρωτογενούς και παράγωγου) με την ΕΣΔΑ, με την έκδοση απόφασης δεσμευτικής για τα συμβαλλόμενα μέρη (βλ. υπόθεση Bosphorus),

γεγονός που αντιτίθεται ευθέως στη θεμελιώδη αρχή της αυτονομίας της ενωσιακής έννομης τάξης.

4. Παρατηρήσεις :

Όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, το συγκεκριμένο σεμινάριο αποτέλεσε μία χρήσιμη και εποικοδομητική εμπειρία για όλους τους συμμετέχοντες, καθώς το αντικείμενό του ανταποκρίνεται σε επίκαιρους νομικούς προβληματισμούς των δικαστών των κρατών – μελών και, κυρίως, διότι διεξήχθη με τρόπο ιδιαίτερα αποτελεσματικό, ως προς την εμπέδωση και εμβάθυνση των εκτεθέντων ζητημάτων, λόγω της δυνατότητας που παρασχέθηκε στους ακροατές να συμμετάσχουν ενεργά μέσω των workshops. Ειδικότερα, όσον αφορά στα τελευταία, παρατηρήθηκε ότι τόσο η προσεκτική επιλογή των μελών των ομάδων – ώστε σε κάθε μία από αυτές να εκπροσωπούνται όσο το δυνατόν περισσότερα διαφορετικά νομικά συστήματα και να υφίσταται κοινή γλώσσα συνεννόησης – όσο και η παροχή επαρκούς χρόνου προετοιμασίας (τόσο για τη μελέτη των υποθέσεων εργασίας όσο και για τη συνεννόηση μεταξύ των μελών των ομάδων) συνιστούν βασικά συστατικά, όπως φάνηκε στην πράξη, προκειμένου να αναδειχτούν, σε όλη τους την έκταση, τα οφέλη των workshops, τα οποία ευκταίο θα ήταν να συναντώνται σε όλο και περισσότερα σεμινάρια.